

**TÜFENKÇİ, SEMRA. 2017. DİN FELSEFESİ AÇISINDAN İNSAN DOĞASI.
ANKARA: ARAŞTIRMA YAYINLARI**

Zeynep BAKTEMUR*

Din felsefesi, 20. yüzyılda rağbet görmeye başlayan, özellikle Batıda önemli bir literatür ortaya çıkarmış bir alandır. Ülkemizde Batıya nispetle daha yeni ve olgunlaşmamış bir niteliğe sahip olan din felsefesinin önemli konularından biri insan doğasıdır. Doğuda ve Batıda pek çok filozof, insanın doğasının niteliğini hem ahlak hem de insanın özgürlüğü ve kader meseleleri çerçevesinde tartışmışlar, insan doğasının özünde iyi mi kötü mü olduğu problemi üzerine önemli bir felsefi literatür ortaya koymuşlardır. Semra Tüfenkçi'nin *Din Felsefesi Açısından İnsan Doğası* adlı kitabı da bu konuda yapılan doktora tezlerinden biridir. Bu yazıda önce kitap hakkında özet bir bilgi sunacak, ardından çalışmayı hem içerik hem de akademik üslup ve teknik yönünden inceleyeceğim.

Yazarın insan doğasının iyilik ve kötülüğü meselesini sorguladığı ve insan doğası üzerine yapılan tartışmalara din felsefesi açısından bir çözüm getirmeyi ana hedefi olarak sunduğu kitabı üç bölümden oluşmaktadır. İnsan doğasını anlamaya yönelik tek kutuplu yaklaşımların ele alındığı birinci bölümde öncelikle insan doğasının salt kötü olduğunu savunan iki filozof: insan davranışlarının temelinde hayatta kalma içgüdüsünden kaynaklanan bencillik ve saldırganlık olduğunu savunan Thomas Hobbes ile insanın bütün davranışlarının temelinde irade kavramını yerleştiren ve insan doğasına yönelik karamsar bir tutuma sahip olan Arthur Schopenhauer'ın düşünceleri ele alınmaktadır. Daha sonra insan doğasının salt iyi olduğunu ve temelinde özsevgi ve merhamet duygularının bulunduğunu savunan Jean-Jacques Rousseau ile insan doğasının özgecilik eğilimine sahip olduğu düşüncesini öne çıkaran filozofların düşüncelerine yer verilmektedir.

İkinci bölümde, yazarın kendisinin de bizzat katıldığını ifade ettiği, insanın doğasının hem iyi hem de kötü eğilimler taşıdığı düşüncesi, "insan doğasını anlamaya yönelik çift kutuplu yaklaşımlar" başlığı altında hem İslam hem de Batı düşüncesi açısından ele alınmaktadır. İslam düşüncesi açısından Farabi, İhvanı-ı Safa, İbn Sina gibi filozofların yanı sıra Maturidi, Gazali gibi düşünürlerin yaklaşımları açıklanmaktadır. Batı düşüncesi açısından ise ahlak alanındaki önemli çalışmaları olan Immanuel Kant ve insan varoluşunun iyilik ve kötülük çelişmesini temel alan bir ahlak felsefesi geliştirmiş olan Erich Fromm'un insan doğası konusundaki düşünceleri merkeze alınmaktadır.

İnsan doğasının hem iyi hem de kötü eğilimler taşıdığı düşüncesinin din felsefesi açısından değerlendirilmesine ayrılan üçüncü bölümde öncelikle ahlakın kaynağı olarak vicdan kavramı üzerine yapılmış olan tartışmalar ele alınmaktadır. Burada aklın hem iyilik hem de kötülük yapmak için gereken araçları sunduğu halde vicdanın insana sadece iyilik yapmak yönünde motivasyon sağladığı ifade edilmektedir. İnsanda vicdanın yetersiz kalması ya da hiç olmaması durumunda ise uyanışın din tarafından gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Daha sonra ahlakın göreceliği meselesinin felsefe tarihinde nasıl yer bulduğuna ilişkin açıklamalara yer verilmekte, vicdanın bireysel bir duygu olmasından ötürü evrensel bir ahlaka ulaşmak için dış otoritenin, yani dinin

yardımına ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Fakat buradaki din kavramından kastın İslam mı, semavi sayılan dinler mi, yoksa kutsala dair her türlü inanç sistemi mi olduğu açık değildir. Birbirinden çok farklı ahlaki ilkelere çağırın çok çeşitli inanç sistemleri olduğu düşünülürse, din gibi oldukça geniş bir kavram için bir sınır çizilmemesi, din-ahlak ilişkisi konusunda öne sürülen çözümün tam olarak anlaşılmasını ve iş görmesini engellemektedir. Ki bu sınırlandırma yapılsa bile ahlakın evrensel nitelik kazanabilmesi için dine ihtiyacı olduğu düşüncesine yapılan “hiçbir dinin tüm insanlığı kuşatıcı olmadığı” şeklindeki itiraz cevap verilmeyi beklemektedir.

Ahlak probleminin ardından kötülük problemiyle ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılmakta, çift kutuplu yaklaşımın insan iradesi kavramına yaptığı vurguyla ahlaki kötülük probleminin çözümüne katkı sağladığı savunulmaktadır. Buna göre insanın hem iyiye hem kötüye eğilimli doğası ona iradesini kullanarak özgürce seçim yapma imkânı vermektedir. Doğal kötülük konusunda ise insanın doğa ile mücadelesinin hem doğanın tahribine hem de insanın olgunlaşmasına yol açtığı öne sürülmekte; doğal kötülüğün ortaya çıkmasında deprem bölgelerine, dere yataklarına, yanardağ çevresine yerleşmeyi seçen insan iradesinin rolü vurgulanmakta, insanın hakkıyla sınılanabilmesi için doğanın da hem iyilik hem de kötülükleri içeren çift kutuplu bir yapıya sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Fakat dünyada doğal kötülüğün olmadığı bir yerden bahsetmenin mümkün olmadığı, olsa olsa, bulunulan coğrafyaya göre doğal kötülüğün çeşidinin değiştiği düşünüldüğünde insanın o ya da bu bölgede yaşamayı irade etmiş olmasının pek bir öneminin kalmadığı görülmektedir. Bu bakımdan bu bölümde insan doğasının çift kutuplu yapısının doğal kötülük konusunda tatmin edici bir çözüm sunduğunu söylemek zor görünmektedir.

Akademik bir çalışmada her bir bölümün birbiri üzerine inşa edilmiş, dolayısıyla birbirine bağlı ve konu bütünlüğüne sahip olması gerektiği düşünüldüğünde, bir değerlendirme vaat eden üçüncü bölümde diğer bölümlerde geçmeyen yeni bilgilerin ya verilmemesi ya da bunların asgari düzeyde tutulması beklenirken, burada daha önceki bölümlerde adı hiç geçmeyen filozoflardan ve yeni konulardan bahsedilmeye başlanması çalışmanın sistematikliğine gölge düşürmektedir.

Burada içerik bakımından değinilmesi gereken bir başka konu şudur: Yazara göre, “dindar olup, ahlaki konularda gereken hassasiyeti göstermeyen insanlar olduğu gibi, herhangi bir dine mensup olmadığı halde oldukça ahlaklı olan insanların varlığı inkâr edilemez” (s. 22). Bu düşünceye iki itiraz yöneltilebilir. İlk olarak ahlak, dinlerin temelini teşkil ediyorsa ahlaklı olmayan insanların dindarlığından bahsetmek nasıl mümkün olabilir? İkinci olarak hem ahlaki ilkelerin dinin desteğine ihtiyacı olduğunu savunup hem de herhangi bir dine mensup olmadığı halde oldukça ahlaklı olan insanların varlığına dikkat çekmek ne kadar tutarlıdır?

Kitabı akademik üslup ve teknik açıdan değerlendirmek gerekirse, akademik bir tezden beklenen, tezin her bölümü, bölümler altında ele alınacak düşünceler ve düşüncelerin ait olduğu filozoflarla ilgili net bir çerçeve çizilmiş olmasıdır. Fakat bu kitapta, bölüm başlıkları altında hangi filozofun düşüncesine ne ölçüde ve hangi sırayla yer verileceği konusunda yeterli bir sınır çizilmediği görülmektedir. Kimi yerlerde belirli filozofların düşünceleri hakkında uzun uzun bilgi verilirken, birçok filozof konuyla alakalarına yönelik hiçbir bilgi verilmeksizin birkaç cümleyle hızlıca geçilmektedir. Bu durum ise düşünceleri ele alınacak filozoflar arasında herhangi bir seçim ya da sınırlandırmaya gidilmeyerek faydalanılan çalışmalarda adı görülen, bir şekilde insan doğası üzerine söz söylemiş bütün filozofları çalışmaya dahil edildiği izlenimi uyandırmaktadır.

İkinci olarak akademik bir çalışmada düşüncelerine değinilecek kişilerin adlarının, ilk geçtikleri yerde tam olarak verilmesi gerekir. Fakat kitapta filozoflardan hemen hiçbirinin adı ilk kullanımda tam yazılmamakta, yalnızca ikinci adlarıyla yetinilmekte, bu ise çalışmadan özellikle alan dışı okuyucular tarafından istifade edilmesi konusunda problem yaratmaktadır. Diğer yandan Alvin Plantinga'nın adı kitap boyunca hep Plantiga şeklinde yanlış kullanılmaktadır. Ayrıca kimi yerde Augustinus, kimi zaman Augustine denerek iki kullanım arasında bir tercih yapılmamakta, bu ise çalışmanın dil birliğini zedelemektedir.

Üçüncü olarak kitap boyunca sunulan düşüncelerin hangisinin filozoflara hangisinin yazara ait olduğunu kestirmek zor görünmektedir. Hemen her paragrafın sonunda dipnot olması yazarın hangi düşüncelere ne derecede katıldığının anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi, söz konusu düşüncelerin hangi filozofa ait olduğunun da sıklıkla zikredilmemesi, okuyucuda metnin akışının dipnottaki isimlere bakarak takip etme ihtiyacı doğurmaktadır. Örnek vermek gerekirse, "insan varoluşunun iyilik ve kötülük çelişkisi" adlı başlık Erich Fromm'un düşüncelerine ayrıldığı halde, bu durum ilgili bölümün beşinci paragrafına kadar belirtilmemektedir (s. 163-165).

Konular anlatılırken sık sık tekrara girilmekte, girişte özet olarak verilen bilgiler ana bölümlerde de birçok yerde tekrar tekrar açıklanmaktadır. Hatta insan doğası üzerine yaklaşımlara dair ulaşılan sonuçlara yer verilmesi gereken sonuç bölümünde de aynı bilgilerin bir özetini vermekle yetinilmektedir.

Kitabın bir başka kusuru, içerisinde çok fazla alıntı barındırmasıdır. Neredeyse birkaç sayfada birer paragraf şeklinde tekrar eden alıntılar zihni dağıtmakta, çalışmanın okunmasını güçleştirmektedir. Oysa akademik bir çalışmada yapılan alıntıların metni tekdüzelikten kurtarma ve konuyu zenginleştirme amaçlarına hizmet edecek oranda olması önemlidir.

Kullanılan dil açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse kitapta Türkçe felsefe literatüründe sıklıkla kullanılan versiyonları varken az kullanılan kavramların, herhangi bir açıklama ya da parantez içi bilgi verilmeden kullanılması (*motiv, disharmonik, antagonist, heteronom* vs.) ve faydalanılan farklı kaynakların dil ve üslubunun etkisinde kalınması kitabın verimliliğine ve kullanılan dilin uyumuna gölge düşürmektedir.

Sonuç olarak insan doğasıyla ilgili tartışmalara din felsefesi açısından bir katkı sağlamak ve çözüm getirmek hedefi ile kaleme alındığı belirtilen bu çalışmanın, ilgili alana, insan doğasına ilişkin farklı düşünceleri yeterince sistematik olmayan bir biçimde bir araya getirmek dışında herhangi bir katkısı olduğunu söylemek zordur. Çünkü yazar tartışılması gereken noktalarda (muhtemelen) düşüncelerine katıldığı filozofları referans göstermekle yetinip ilgili tartışmalarda -insan doğasına yönelik çift kutuplu yaklaşımın doğru olduğu ve ahlakın evrensel bir nitelik kazanabilmesi için dine ihtiyaç duyduğu düşünceleri- dışında tarafını açıkça belirtmemektedir. Bu nedenle bu çalışmanın din felsefesinden ziyade din felsefesi tarihi başlığı altında değerlendirilmesinin daha uygun olduğu söylenebilir.